

بسم الله الرحمن الرحيم

فتح الله نجارزادگان،

دانشگاه تهران - گروه معارف اسلامی

بررسی و ارزیابی مدارك و اسناد افسانه سوره نورین و ولایة

چکیده

سوره نورین و ولایة با تلفیق پریشان و ناشیانه ای از آیات قرآن و عباراتی سست و مغلوط درباره وصایت و مناقب امام علی ساخته شده اند، این دو سوره تا پیش از قرن یازدهم هیچ مدرک و منبعی نداشته، اثری از متن و نام آنها نیست، افرادی که به نقل یا نقد آنها پرداخته اند نیز منبعی معتبر یا غیر معتبر تا پیش از این قرن از آنها ارایه نکرده اند، بر طبق مدارك و شواهد و جست و جوی های نسبتاً گسترده این دو سوره در قرن یازدهم در هندوستان قدیم توسط عده ای ناشناخته جعل شده و نشر یافته اند.

تنها منبع شیعی از این دو سوره کتاب «تذکرة الأئمة» در قرن دوازدهم (ه. ق.) است بدون آن که مؤلف آن نامی از منبع خود به میان آورده باشد با این وصف برخی از خاورشناسان و سلفیان این دو سوره را از منابع شیعی می دانند و مدعی اند شیعه به تحریف قرآن گرایش دارد و می گوید: این دو سوره از متن قرآن است که در زمان جمع آوری قرآن توسط عثمان از آن بر افتاده اند و هم اکنون این دو سوره در مصحف امام علی است.

کلید واژه ها: سوره نورین، سوره ولایت، مذاهب التفسیر الاسلامی، دبستان مذاهب، تذکرة الأئمة، مثالب النواصب.

بررسیهای قرآن پژوهان و فرهیختگان درباره دو سوره نورین و ولایة تا زمانی که در حوزه تخصصی خود قرار دارد مشکل ساز نیست - به ویژه اگر تقوای علمی در این مباحث رعایت شود - چون هر کس حق دارد به طرح و بررسی موضوعات مربوط به قلمرو کار خود بپردازد و نتایج اش را در حوزه تخصصی خود عرضه کند. لیکن طرح و نشر این دو سوره در بیرون از حوزه های تخصصی قرآن پژوهان، در کتاب های متعدد و مجله های گوناگون با ادعاهای بدون مدرک و سند همچون: رواج این دو سوره در مجامع شیعی و استنتاج تحریف قرآن (به نقیصه) از آنها (گلدزیهر، ۲۹۴ - ۲۹۵) و یا وجود سوره نورین در مصحف امام علی علیه السلام و برانداختن آن از سوی عثمان (دروزه، محمد عزت، ۲۸) و یا حتی فراتر از اینها ادعای وجود مصحف سری در میان شیعه به دلیل این دو سوره (خطیب محب الدین، ۱۲ و ققاری، ناصر، ج ۱ ص ۲۵۵ و نیز آدرس <http://hussain1.net / Agame. doc>) و... بدون شك بیرون از حوزه پژوهش است و موجب تردید افراد بیشتر درباره حقانیت قرآن شده، ناخواسته پیامدهای زیانبار خود را در اذهان بر جای می گذارد (بطور نمونه نك: حاج سید جوادی، ۳ - ۸۰).

البته ساختار سخیف و محتوای بی مایه این دو سوره برای قرآن پژوهان و آشنایان - هر چند اندک - با فصاحت و بلاغت قرآن روشن و هویداست و برای حکم به ساختگی و بی پایگی این دو سوره نزد هر منصفی، کافی است (به طور نمونه نك: آشتیانی، محمد حسن، ص ۱۰۱، شهرستانی، سید محمد حسین، ۴۶، بلاغی، محمدجواد، ۲۴ و... آنان به نقد محتوایی این دو سوره پرداخته اند.) با این حال این بررسیها می تواند قرآن پژوهان را در حوزه تخصصی خود، به نقطه آغاز طرح این دو سوره واقف کرده، به ادعاهای غیر منصفانه وجود این دو سوره در مصحف امام علی علیه السلام و وجود آنها در منابع و مدارك شیعه پایان دهد و به یکی از ادله بی مایه تحریف قرآن نیز پاسخ گوید. گزارش ها و پژوهش های خاورشناسان درباره منابع و آسانید سوره های ولایة و نورین به این شرح است:

الف: نولدکه (۱۸۳۶ - ۱۹۳۱ م Noldeke): وی در کتاب تاریخ المصاحف به نقل از کتاب دبستان مذاهب از سوره نورین یاد می کند. (نولدکه، ج ۲ ص ۱۰۲، به نقل از خطیب، محب الدین، ۱۲).
ب: گلدزیهر: (Ignas Gogdzihher 1850 - 1921) وی با تفصیل بیش تری به این مطلب پرداخته، می نویسد:

«شیعه از آیاتی که ادعا می کنند از [برخی از سوره های] قرآن ساقط شده نشانی بدست نمی دهد، به جای آن سوره هایی را می آورد که به طور کلی از قرآن

۱. «نولدکه بنا بر گفته عبد الرحمن بدوی «شیخ المستشرقین» آلمان به شمار می آید. (المصاحف سجستانی، مقدمه ص ۴، چاپ مصر) گلدزیهر نیز از وی با عنوان «پیشوای بزرگ یاد می کند» (مذاهب التفسیر الاسلامی، ۴۰، برای آگاهی از شخصیات علمی و آثار وی ر.ك: موسوعة المستشرقین: ص ۵۹۵، آراء المستشرقین حول القرآن الکریم و تفسیره: ج ۲، ص ۴۹۶ به بعد.

عثمانی [قرآن موجود] ساقط شده اند. شیعه گوید: دست اندرکاران تدوین مصحف عثمانی این سوره را به خاطر آن که مشتمل بر فضایل علی است از قرآن برانداخته اند.

برای نخستین بار در سال ۱۸۴۲ م گارسان دی تاسی Garcin de Tassy و میرزا کاظم بك سوره ای از این دست را که در جوامع شیعه متداول است در مجله آسیایی نشر دادند. (Journal Asiatique 1842 Noldeke: 221 - 223)

چندی پیش نیز در کتابخانه بانکپور هند نسخه ای از قرآن پیدا شده که مشتمل بر سوره نورین - با ۴۱ آیه - و سوره ولایة - با ۷ آیه - بود... این دو سوره درباره مولات علی و پیشوایان پس از اوست. کلیرتسدال W.st. clair Tisdall تمام این موارد را یکجا به زبان انگلیسی نشر داده است. 111 (The Moslem World (1913) 227 Shiah addition to the koran). این موارد بیانگر تداوم اندیشه شیعه درباره وجود تحریف در نص قرآن عثمانی [قرآن موجود] است. (گلدزیهر، ۲۹۴ - ۲۹۵)

گلدزیهر چنین وانمود می کند، سوره ای را که «دی تا سی» و «کاظم بك» منتشر کرده اند، متداول در جوامع شیعی است و این دو سوره غیر از آن دو سوره ای است که در نسخه ای از قرآن یافت شده است وی بدون ارایه ملاکی ادعا می کند در اندیشه شیعه دست اندرکاران تدوین مصحف عثمانی این سوره ها را به خاطر آن که مشتمل بر فضایل علی است از قرآن برانداخته اند! پرسش هایی که در این جا باید به آنان پرداخته شود از این قرارند:

* منبع مورد استناد گارسان دی تا سی و کاظم بيك درباره این دو سوره چه بوده است؟
* آیا دو سوره ای که گارسان دی تا سی و کاظم بيك نقل کرده اند غیر از آن دو سوره ولایة و نورین است؟

* آیا کلیرتسدال - که گلدزیهر می گوید تمام موارد ادعا شده در مورد تحریف قرآن را یکجا آورده - از سوره های ساقطه چیزی جز همان دو سوره را نقل کرده است؟ پاسخ به این پرسش ها را می توان با مراجعه به منابعی که گلدزیهر از آنها یاد کرده یافت.

در سال ۱۸۴۲ م برای نخستین بار گارسن دی تا سی (Garcin De Tassy) در مجله JournalAsiatique (May, 1842, PP. 431 - 36) متن عربی و ترجمه سوره نورین را به زبان فرانسه منتشر کرد وی منبع این سوره را از اثری فارسی از قرن هفدهم میلادی [یازدهم قمری] به نام دبستان مذاهب نوشته ایرانی زردشتی ساکن هند، یاد می کند (همان، 433) در سال بعد یعنی ۱۸۴۳ م در همان مجله میرزا اسکندر کاظم بيك متن این سوره را بر اساس نسخه ای در ۴۳ آیه منتشر کرد و ترجمه دقیق تری از آن بدست داد، کاظم بيك در این که نسخه مورد استناد وی چه بوده، سخنی نگفته است

(19 - 414 PP. 1843, Decembsr). با مقایسه متن «سوره نورین» در این دو مجله خواهیم دید هیچ تفاوتی در الفاظ آنها به چشم نمی خورد و این نشان می دهد «کاظم بیک» نیز از همان کتاب دبستان مذاهب گرفته است^۲ همان منبعی که «دی تا سی» از آن نقل کرده است.

در ژولای ۱۹۱۳ م کلیرتسدال (Clair Tisdoll) در مجله The moslem World (111, July, 1, 13, PP. 231 - 34) در مقاله ای تحت عنوان «اضافات شیعه بر قرآن» (shiah additions to the kotan) افزون بر سوره نورین در ۴۲ بند (آیه) از سوره ولایه در ۷ بند (آیه) گزارش کرده و متن آنها را به زبان انگلیسی ترجمه کرده است وی درباره منبع خود از این دو سوره می نویسد:

«این دو سوره از نسخه خطی از قرآن نگاشته شده در قرن شانزدهم یا هفدهم

میلادی در بانکپور هند گرفته شده است»^۳. (همان، P. 228)

تسدال درباره متن این دو سوره چنین اذعان می کند:

«افرادی که با عربی آشنایند می توانند جعلی بودن این دو سوره را به جز بخش هایی که از خود قرآن در آنها آمده، درک کنند، سبک جعلی این افزوده ها تقلیدی از قرآن است که هرگز موفقیت آمیز نیست و خطاهای نحوی نیز در آنها به چشم می خورد.

متن سوره نورین در این نسخه خطی که در دسترس من است در بسیاری از موارد با متنی که کائن سل (Canon Sell) منتشر کرده متفاوت است کائن سل متن خود را از مقاله میرزا کاظم بک در مجله آسیایی گرفته است».

بنابراین این دو سوره تا پیش از قرن شانزدهم میلادی قدمتی ندارد - بر فرض که آن نسخه از قرآن در آن قرن نگاشته شده باشد - مواردی را که تسدال ادعا می کند با متن کائن سل متفاوت است، از قبیل اختلاف نسخه است که در نسخه های خطی، امری طبیعی است.

محمد صبیح ۱۵ بند از ۴۳ بند سوره نورین را بدون ذکر منبع مورد استناد خود به همین نام (سوره نورین) آورده (دروزه، محمد عزت، ۲۸) و بدون ارائه مدرکی ادعا می کند این سوره در مصحف علی بن ابی طالب و عثمان آن را برانداخته است. (همو، ۲۹)

محمد جواد مشکور نیز می نویسد:

۲. جالب است که کاظم بیک دیدگاه شیخ صدوق (در ۳۸۶ ق) را درباره صیانت قرآن از تحریف در باور شیعه آورده است (همان، P. 401).

۳. تنها آدرس وی از این نسخه مجهوله قرآن این است: این نسخه در ژوئن ۱۹۱۲ در بانکپور هند یافت شده، مسؤل کتابخانه بانکپور گفته است این نسخه را بیست سال پیش از شخصی به نام نواب در لکنهوی هند خریداری کردیم، قدمت این نسخه حد اکثر ۲۰۰ یا ۳۰۰ سال پیش است. (همان، P. 228).

«در هندوستان نسخه مجعولی از قرآن پیدا شده که غیر از سوره ولایة و سوره نورین، سوره دیگری مشتمل بر هفت آیه در بردارد که به زعم غلات شیعه سوره ولایة علی و ائمه است». (مشکور، محمد جواد، ۱۵۵)

مشکور در این جا مرتکب اشتباه است، چون سوره دیگری غیر از دو سوره نورین و ولایة، به نام سوره ولایة و ائمه نداریم، مقایسه متن این دو سوره که مشکور آورده با سوره ای که لاهیجی (تذکره الائمة، ۲۰ - ۱۹) و کلیرتسدال (همان، P. 234) به نام سوره ولایة نقل کرده اند نشان می دهد این دو سوره یکی است و مدرک همه اینان نیز چیزی جز نسخه بی نام و نشان از قرآن که ادعا می شود در هندوستان یافت شده، نیست.

حاصل آن که منبع و مدرک خاوشناسان و اینان درباره سوره نورین و ولایة چیزی جز کتاب دبستان مذاهب و نسخه ای از قرآن که گفته می شود قرن هفدهم میلادی نگاشته شده نمی باشد و مدرکی دیگر در این باره ارایه نکرده اند.

در نگاشته های سلفیان (وهابیان) تشبث به این دو سوره برای اتهام زدن شیعه به تحریف قرآن فراوان است، سلسله جنبان این سخن سر سلسله آنان یعنی: محمد بن عبد الوهاب (در ۱۲۰۶ ق.) است وی می نویسد:

«... گفته شده شیعه در این زمان دو سوره از قرآن را که گمان می کنند، عثمان بن عفان آنها را پنهان کرده، نمایان ساخته اند. آنان این دو سوره را به آخر مصحفی افزوده اند. یکی از آنها سوره نورین و دیگری سوره ولاء است.» (عبد الوهاب، محمد، ۱۴ - ۱۵)

و پس از او پیروان وی مانند: شاه عبد العزیز دهلوی (در ۱۲۳۹، مختصر تحفه اثنی عشریة، ۳۳)، علی احمد السالوس (الوشیعة في نقد عقائد الشیعة، ۱۰۴)، محب الدین خطیب (همان، ۱۲)، موسی جار الله (الوشیعة، ص ۱۰۴)، دکتر ناصر علی القفاری (همان، ج ۱ ص ۲۵۵ و مسألة التقرب، ج ۱ ص ۲۰۱)، محمد مال الله (الشیعة و تحریف القرآن، ۱۵۲)، احسان الهی ظهیر (السنة والشیعة، ۱۱۳)، دکتر احمد جلی (دراسة عن الفرق، ۲۲۶) و... دیگرانند که بر این اتهام پای می فشارند.

برخی از اینان مانند دکتر ناصر علی القفاری افزون بر استنتاج تحریف قرآن از این مسأله و اتهام شیعه به تحریف قرآن می نویسند: «آنچه را که محب الدین خطیب و احمد کسروی شیعی از تصویر سوره ولایة منتشر کرده اند حکایت از مصحفی پنهانی و رواج آن در نزد اخباریین شیعه دارد!!» (همو، ج ۱ ص ۲۶۰)

محب الدین خطیب نیز می نویسد:

«نتیجه بحث درباره دو سوره ولایة و نورین این است که در بین شیعه دو قرآن رواج دارد یکی همین قرآن و دیگری قرآنی خاص پنهانی که در نزد خود شیعه است.» (همو، ص ۱۲)

منبع و مدرک این گروه و نیز احمد کسروی (در پیرامون اسلام، ۳۰) چیزی جز کتاب دبستان مذاهب، تاریخ المصاحف نولدکه، مذاهب التفسیر الاسلامی گلدزیهر، فصل الخطاب محدث نوری و تذکرة الائمة محمد باقر لاهیجی نیست، مدرک گلدزیهر درباره این دو سوره بررسی شد، محمد باقر لاهیجی نیز این دو سوره را بدون ذکر منبع و مدرک خود نقل کرده است. (لاهیجی، ۱۹ - ۲۰) (که با مقایسه متن آنها با متنی که مؤلف دبستان مذاهب آورده در اندکی از الفاظ آن با یکدیگر تفاوت می کند و به اختلاف نسخه مربوط می شود) مصدر سایرین تنها کتاب دبستان مذاهب است و محدث نوری نیز سوره نورین را با نام سوره ولایة از همین کتاب دبستان مذاهب نقل می کند و سپس چنین می نویسد:

«ظاهر کلام دبستان مذاهب این است که وی این سوره را از کتاب های شیعه بر گرفته است ولی من هیچ اثری از این سوره در کتاب های شیعه نیافتم جز بنا به آن چه که از محمد بن شهر آشوب مازندرانی نقل می کنند وی در کتاب «المثالب» گفته است مخالفان، سوره ولایة از قرآن انداختند و شاید منظور وی همین سوره باشد.»

(نوری، میرزا حسین، ۱۸۰)

متأسفانه محدث نوری در نقل نظر دبستان مذاهب دقت کافی نکرده و نیز به قول کسانی که به این شهر آشوب چنین نسبتی داده اند بدون تحقیق اعتماد کرده است که بزودی خواهید دید.

به نظر ما - تاریخ پیدایش «سوره نورین» چیزی جز کتاب دبستان مذاهب در قرن یازدهم قمری نیست، تذکرة الائمة هم که حدود يك قرن پس از اوست از آن کتاب گرفته است، و نسخه مجهوله ای از قرآن نگاشته شده در قرن هفدهم میلادی که کلیرتسدال ادعا می کند این سوره در آن است نیز به احتمال زیاد با توجه به تاریخ کتابت آن نسخه، از همین کتاب دبستان مذاهب گرفته است تا پیش از این کتاب (دبستان مذاهب) هیچ منبع و مدرکی برای سوره نورین وجود ندارد، سوره ولایة نیز تنها در آن نسخه مجهوله قرآن نگاشته شده در قرن هفدهم میلادی است و اثری از این دو سوره در هیچ کدام از منابع و مصادر شیعه از کتب اربعه متقدمه و متأخره و به ویژه در منابعی که مظان طرح این بحث است، نیست، مانند: کتاب منسوب به سلیم بن قیس (در ۹۰)، کتاب القراءات (که به اشتباه کتاب التنزیل و التحریف نامیده می شود) از احمد بن محمد سیاری^۴ (در ۲۵۶) تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی، و نیز در لابلاي کلام کسانی که به پندار تحریف قرآن گرایش دارند مانند ابو الحسن محمد بن احمد معروف به ابن شنبود بغدادی (در ۳۲۸. ق) از دانشمندان اهل سنت که بر این پندار سخیف بوده،

۴. درباره شرح حال وی نك: رجال نجاشی، قم، ج ۲، ص ۸۶۵، فهرست شیخ طوسی، ص ۴۱۱، لسان المیزان، ج ۱، ص ۳۸۲، رقم ۸۰۰.

عثمان پانصد حرف از قرآن را ساقط کرده است - (نک: قرطبی، محمد، ج ۱ ص ۸۰، بغدادی، احمد، ج ۱ ص ۲۸۰، مقدسی، ابو شامه، ۱۸۶)، و همینطور در کلام آنان که تا پیش از قرن یازدهم متعرض باورهای شیعه درباره قرآن شده اند مانند ابو الحسن اشعری (مقالات الاسلامیین، ج ۱ ص ۱۱۹) ویا بر باورهای شیعه خرده گرفته و آنان را متهم به تحریف قرآن می کنند مانند: ابن حزم اندلسی^۵ (در ۴۵۶ ق، الفصل، ج ۵، ص ۱۱۹ - ۱۲۰)، میرزا مخدوم شیرازی (در قرن دهم ق، النواقص، مخطوط، ورقه ۱۰۳ به نقل از قفاری، ناصر، ج ۱ ص ۲۰۸) مطهر بن عبد الرحمن (در قرن دهم ق، تکفیر الشیعة، مخطوط، ورقه ۵۸، به نقل از قفاری، ناصر، ج ۱ ص ۲۱۰) و... وبالاخره آنان که در مقام دفاع از باورهای شیعه و رفع این اتهام و پاسخگویی به شبهات آن برآمده اند مانند: شیخ ابو جعفر صدوق (در ۳۸۱ ق، رساله الاعتقادات، ۸۱)، شیخ مفید (در ۴۱۳ ق، المسائل السرویه، ۸۳ - ۸۴)، علم الهدی سید مرتضی (در ۴۳۶ ق، الذخیره فی علم الکلام، ۳۶۳)، شیخ طوسی (در ۴۶۰ ق، التبیان، ج ۱ ص ۳)، شیخ طبرسی (در ۵۴۸ ق، مجمع البیان، ج ۱ ص ۱۵)، علی بن طاووس (در ۶۶۴ ق، سعد السعود، ۱۴۴)، علامه حلّی (حسن بن یوسف بن مطهر در ۷۲۶ ق، المسائل المهنائیه، المسأله ۱۳ ص ۱۲۱)، شیخ زین الدین عاملی بیاضی (در ۸۷۷ ق، الصراط المستقیم الی مستحقی التقدیم، ج ۱ ص ۴۵)، قاضی نور الله شوشتری (در ۱۰۱۹ ق، مصائب النواصب، ج ۱ ص ۲۵) و... در هیچ کدام از این منابع و مدارک نامی از این دو سوره برای اثبات یا انکار نیست همان طور که خود محدث نوری - که در کثرت تتبع و گستردگی اطلاعات از منابع فریقین کم نظیر است همان گونه که از کتاب های مستدرک وسائل الشیعه و فصل الخطاب وی هویدا است - اذعان داشت اثری از این سوره در کتاب های شیعی نیافته است. بنابراین نخستین منبع سوره نورین - همان طور که گفته شد - چیزی جز کتاب دبستان مذاهب در قرن یازدهم قمری نیست.

کتاب دبستان مذاهب از نویسنده ای ناشناس است طبق تفحصی رضازاده ملک پژوهشگر توانای کتاب و از آن چه از متن دبستان مذاهب بدست آورده وی در سال ۱۰۲۵ به دنیا آمده و تا سال ۱۰۶۹ زنده بوده است رضا زاده ملک پس از آن که نسبت کتاب دبستان مذاهب را به محمد محسن فانی کشمیری سست و با توجه به دلایل متعدد غیر واقعی می داند (نک: اسفندیار کیخسرو، دبستان مذاهب: ج ۱ ص ۲۲) به ذکر ادله و بررسی قراین و شواهد گوناگون می پردازند و از آنها چنین نتیجه می گیرد:

«همه این قراین و شواهد کافی است تا از بن دندان معتقد شویم مؤلف دبستان

مذاهب یکی از پیروان پروپا قرص آذر کیوان و آیین دساتیری است آن هم معتقدی

۵. در بی پایگی ادعای ابن حزم همین مقدار کافی است که می گوید: «در دیدگاه امامیه قرآن محرف است و آیاتی بر قرآن افزوده شده و آیاتی کاسته شده است...» (همان: ج ۵، ص ۱۱۹) چون هیچ کس از امامیه و غیر امامیه متهم به تحریف به زیاده در قرآن نیست اگر سخنی است همه بر محور تحریف به نقیصه است برای توضیح بیش تر، نک: محمدی، فتح الله، سلامة القرآن عن التحریف و تفنید الافتراءات علی الشیعة الامامیه، ص ۲۲۷ به بعد.

مورد احترام سایر آذر کیوانیان و وی کسی جز موبد کیخسرو اسفندیار فرزند آذر کیوان نیست» (همان، ج ۲ ص ۴۶ - ۵۸).

وی در ادامه بحث از انگیزه تألیف کتاب دبستان مذاهب پرده بر می دارد و می نویسد:
«مؤلف دبستان خود داعیه دار آیینی ساختگی و قلبی بوده و غرض اساسی اش - بدون آن که اظهار کند - سست کردن پایه های اعتقادی متدینین ادیان دیگر و کشاندن آنها را در جرگه معتقدان خود بوده است از این رو مبلغی از اسنادهای سست و بی پایه و مغرضانه از دهان مشتی مردم بنگی و چرسی بی فرهنگ نقل می کند.

آن گاه با احتمالی دیگر در این زمینه چنین می گوید:

«يك احتمال دیگر هم درباره این گونه مطالب سخیف می توان داد و آن این که کتاب دبستان مذاهب نخستین بار توسط انگلیسیان معرفی و به انگلیسی ترجمه شده است و آنان با در نظر داشتن دستور العمل Divide and Rule بسیاری از مطالب غلط و مغرضانه را از خود جعل کرده و چون این جعلیات هیچ گونه سابقه ای نداشته و احمقانه بودن آنها از جبینشان تُثق می زده، آنها را به بنگیان و چرسیان نسبت داده و به دبستان چپانده باشند».

به نظر می رسد این احتمال قابل قبول تر است به ویژه اگر توجه کنیم که نخستین چاپ فارسی این کتاب به وسیله «ویلیام بیلی» سفیر انگلستان در هندوستان همزمان با تسلط کمپانی هند شرقی بر این منطقه صورت گرفته است (همان، د) و نیز در نخستین شماره از مجله هایی که درباره منطقه آسیایی و جهان اسلام به چاپ رسیده متن این سوره را به عنوان سوره ای که شیعی است و از تحریف قرآن در باور شیعه حکایت دارد، نشر دادند، همان طور که همین استعمارگران در آن عصر، در ایران و هند به دین سازان بی مایه و شیادان دروغ پیشه کمک کردند تا افکارشان تحت عنوان بابیه و بهائیه رونق بگیرد و با ایجاد تفرقه و سست کردن پایه های اعتقادی مردم به غارت اموالشان ادامه دهند، عبارت دبستان مذاهب نیز بر این احتمال مُهر صحت می زند، مؤلف کتاب تحت عنوان «در ذکر مذهب اثنا عشریه» می نویسد:

«از ملا محمد معصوم و محمد مؤمن تونی و ملا ابراهیم که در هزار و پنجاه و سه در لاهور بوده اند و از جمعی دیگر، آنچه نامه نگار [مراد خود مؤلف دبستان است [آشنیده و دیده می آورد» (همان، ج ۱ ص ۲۴۴)

سپس به ذکر برخی از باورهای امامیه می پردازد و آن گاه درباره سوره نورین می گوید:

«و بعضی از ایشان گویند که عثمان مصاحف را سوزانده بعضی از سوره ها که در شأن علی و فضل آتش بود برانداخت و یکی از آن سوره ها این است». (همان، ج ۱ ص ۲۴۶)

سپس متن اسطوره مزعومه را در ۴۲ بند [آیه!] می آورد.

مؤلف دبستان درباره این که این بعضی از شیعه چه کسانی اند؟ از کدام منبع چنین خبر داده اند؟ سند آنان چیست و... هیچ خبر به دست نمی دهد بنابراین می توان به آن احتمال اهتمام بیشتری کرد، چه این که از این عبارت کتاب دبستان مذاهب لغزش محدث نوری آشکار می شود. محدث نوری که می گفت: «ظاهر کلام دبستان مذاهب این است که وی از کتاب های شیعه این سوره را نقل می کند» (همان، ۱۸۰) و حال آن که خود نویسنده دبستان می گوید: «بعضی از ایشان گویند...» نه آن که از کتابی نقل کرده باشند.

نسبتی که دیگران به کتاب «المثالب» محمد بن علی شهر آشوب می دهد و محدث نوری از آنها نقل می کند نیز، کاملاً بی اساس و بدون مطالعه است هر چند محدث نوری با تعبیر: «علی ما حکى عنه: بنابه آن چه از او [ابن شهر آشوب] حکایت شده» (همان، ۱۸۰) سوره ولایة را به کتاب المثالب ابن شهر آشوب نسبت می دهد و این عبارت نشان می دهد خود محدث نوری کتاب المثالب را ندیده است لیکن این کتاب امروز در نزد ماست و - با چند بار تفحص - در آن هیچ اثری از برانداختن سوره ولایة به چشم نمی خورد افزون بر آن ابن شهر آشوب به طور روشن دیدگاهش را درباره سلامت قرآن از تحریف بیان کرده و همسان با دیدگاه سید مرتضی علم الهدی و برخی دیگر (همان، ۳۶۳) بر این باور است که قرآن در عصر حضرت رسول اکرم (ص) به همین صورت کنونی جمع و در بین دو جلد تدوین شده است ابن شهر آشوب در تعرض به اهل سنت می نویسد:

«به گمان شما، عثمان قرآن را جمع آوری کرد و حال آن که این پندار مخالف آیات قرآن و اخبار است [سپس به ذکر آیات و اخبار درباره جمع قرآن در عصر رسول خدا (ص) می پردازد و از جمله آنها چنین می آورد] حضرت رسول الله (ص) که هر سال قرآن را بر جبرائیل قرائت می کرد و در سال وفات دو بار آن را بر وی قرائت کرد چطور ممکن است حضرت قرآنی که تدوین و تألیف نشده در مجموعه ای مستقل گرد نیامده است بر جبرائیل قرائت کند!؟». (مثالب النواصب، ورقه ۴۷۱ نسخه سپهسالار و ورقه ۴۶۸ نسخه لکنه)

ابن شهر آشوب در کتاب دیگر به نام «متشابه القرآن و مختلفه» نیز دیدگاه صریح و روشن خود را درباره صیانت قرآن از تحریف چنین می آورد:

«قول درست این است که هر چه در روایات بیش از مصحف موجود ادعا شود، تأویل قرآن است و تنزیل [یعنی: ظاهر الفاظ] قرآن بدون افزایش و کاهش بر جای خود است». (مثنابه القرآن، ج ۲ ص ۷۷)

بنابراین ابن شهر آشوب چنین نظری ندارد باید دید چه کسی این نسبت را به ابن شهر آشوب داده که موجب شده محدث نوری با استناد به قول او با تعبیر «علی ما حکى عنه بنا به آن چه از او [ابن شهر آشوب] حکایت شده» (نوری، ۱۸۰) از وی نقل می کند؟ این فرد کسی جز «ابو المعالی محمود آلوسی مؤلف کتاب تفسیر روح المعانی (در ۱۲۷۰) نیست وی در مقدمه تفسیرش با صراحت می نویسد:

«ابن شهر آشوب مازندرانی در کتاب مثالب گفته است سوره ولایة از قرآن ساقط شده است...». (آلوسی، محمود، ج ۱ ص ۴۴)

در گذشت آلوسی سال ۱۲۷۰. ق و محدث نوری سال ۱۳۲۰. ق است و نوری از تفسیر آلوسی در فصل الخطاب استفاده کرده است - مانند این عبارت که می گوید: «محمود آلوسی معاصر در فایده ششم از مقدمات تفسیرش می گوید...». (نوری، ۱۶۲)

نکته ای دیگر که در این جا لازم به ذکر می دانم بررسی کوتاه درباره نویسنده کتاب «تذکره الائمة» است. برخی این کتاب را با نام مجلسی به طبع رسانده اند (نک: تذکره الائمة، نشر مولانا، بی تا) و یا به استناد به این کتاب، اسقاط دو سوره نورین و ولایة را به مجلسی نسبت می دهد (خطیب، محب الدین، ۱۲ و محمد عبد الرحمن سیف، ۱۸) لیکن هر کس تنها صفحات نخست این کتاب را نگاه کند به این نتیجه می رسد، مؤلف این کتاب از صوفیه است (و نیز نک: امین، سید محسن، ج ۹ ص ۱۸۲ - ۱۸۴، خوانساری، محمد باقر، ج ۱ ص ۱۱۴ - ۱۱۸) و شیوه او با شیوه علامه مجلسی کاملاً مغایر است. شرح حال نگاران درباره علامه مجلسی و نگاشته های ایشان، نامی از این کتاب به میان نیاورده اند. (نک: خوانساری، محمد باقر، ج ۱ ص ۱۱۴ - ۱۱۸، امین، سید محسن، ج ۹ ص ۱۸۲ - ۱۸۴، طهرانی، آقابزرگ، ج ۲۳ ص ۳۱۹، افندی، میرزا عبد الله، ج ۵ ص ۳۹۳)

محدث نوری نیز که کتاب «الفیض القدسی فی ترجمة العلامة المجلسی» را در شرح حال علامه مجلسی نگاشته، با ادله روشن و شواهد کافی اثبات می کند این کتاب از تألیفات لاهیجی است و عده ای به خاطر تشابه در نام او و پدرش با نام و پدر مجلسی یعنی محمدباقر بن محمدتقی به این خطا دچار شده اند. (نوری، الفیض القدسی، بحار الانوار، ج ۱۰۵ ص ۵۳ - ۵۴)

مرحوم شیخ آقابزرگ تهرانی نیز درباره شناسنامه کتاب «تذکره الائمة» می نویسد:

«این کتاب درباره تاریخ ائمه معصومان از محمدباقر بن محمدتقی لاهیجی به زبان فارسی است و در سال ۱۰۸۵ آن را نگاشته است وی به تصوف گرایش دارد... همان طور که صاحب ریاض العلماء که شاگرد مجلسی و استاد در فن شرح حال

نگاری است بدین نکته تصریح کرده است بنابر این انتساب کتاب به مجلسی پنداری است که بر اثر اشتراك نام مؤلف و پدرش با نام مجلسی و پدرشان، رخ داده است». (طهرانی، آغابزرگ، ج ۴ ص ۲۶)

مؤلف ریحانة الادب شبیه به همین تعبیر را درباره کتاب «تذكرة الائمة» به کار برده است. (مدرس، محمد علی، ج ۵ ص ۱۹۵)

حاصل آن که دو سوره اسطوره ای نورین و ولایة - نه آن طور که عده ای پنداشته اند آنها ۳ سوره اند - با متنی سست و پریشان که با تلفیق ناشیانه ای از آیات چندی از قرآن با عباراتی مغلوط و سخیف بافته شده هیچ منبع و مدرکی ندارد و اثری از آنها تا پیش از قرن یازدهم نیست، تنها منبع افسانه سوره ای بنام نورین کتاب «دبستان مذاهب» است مؤلف این کتاب این اسطوره را به طور شفاهی از قول عده ای مجهول - اگر راست بگوید - نقل کرده است و محدث نوری به نقل از وی در فصل الخطاب آورده و دیگران از نوری گرفته اند.

افسانه سوره ولایة نیز بنا به ادعای برخی از خاورشناسان در نسخه ای از قرآن نگاشته قرن شانزدهم و یا هفدهم میلادی است - نسخه ای که هیچ نام و نشانی از آن نیست - دومین مدرک این سوره کتاب تذكرة الائمة، محمد باقر لاهیجی است وی نیز از منبع و مدرک خود درباره این سوره سخنی به میان نیاورده است و به احتمال زیاد از همان نسخه گرفته و یا از دهان عده ای شنیده و بدون درنگ آن را در نگاشته خود وارد کرده است. چون لاهیجی همان طور که خود می گوید سفری به هندوستان داشته و لابد در آنجا به این دو سوره آگاه شده است. (تذكرة الائمة، ص ۳۶)

با این اوصاف کاملاً غیر منصفانه و بدور از شأن تقوای پژوهش است که گروهی از خاورشناسان و سلفیان، با استناد به این دو افسانه بی سند با عبارات بی سر و ته، آنها را سوره های قرآنی بنامند و ادعا کنند دست اندرکاران تدوین مصحف عثمانی [قرآن موجود] این سوره ها را به خاطر وجود فضایل امام علی در آنها، از قرآن ساقط کرده اند و سپس شیعه را با این پندارها، متهم به گرایش به تحریف قرآن کنند.

* * * * *

فهرست منابع و مدارك

- ابن حجر، احمد، *لسان الميزان*، تحقيق لجنة التحقيق باشراف عبد الرحمن المرعشلي، بيروت، دار احياء التراث العربي، ١٤١٥ ق.
- ابن حزم، علي، *الفصل في الملل و الاهواء و النحل*، تحقيق محمد ابراهيم نصر، بيروت، دار جيل، ١٤٠٥ ق.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علي، *مثالب النواصب*، مخطوط، كتابخانه مدرسه سپهسالار، رقم ١٨٤١، و مكتبة الناصرية لکنهو، رقم ٩٥٢، (هر دو نسخه در مركز احياى ميراث اسلامى در قم موجود است)
- همو، *متشابه القرآن و مختلفه*، قم انتشارات بيدار، ١٤١٠ ق.
- ابن طاووس، علي، *سعد السعود*، قم، منشورات الرضى، ١٣٦٣ ق.
- آشتياني، محمد حسن، *غُرر الفوائد في شرح الفرائد*، مكتبة آية الله نجفی مرعشى، ١٤٠٤ ق.
- اشعري، ابو الحسن، *مقالات الاسلاميين*، تحقيق سيد محمد محيى الدين، بيروت، المكتبة العصرية، ١٤١٢ ق.
- افندى، عبد الله، *رياض العلماء و حياض الفضلاء*، تحقيق سيد احمد حسيني، مطبعة خيام، قم، ١٤٠١ ق.
- الوسى، محمود، *روح المعانى في تفسير القرآن*، تصحيح محمد حسن العرب، بيروت، دار الفكر، ١٤١٧ ق.
- الهي ظهير، احسان، *السنة و الشيعة*، المكتبة السلفية، بي جا، بي تا.
- امين، سيد محسن، *ايعان الشيعة*، تحقيق حسن الامين، بيروت، دار التعارف، ١٤٠٣ ق.
- بغدادى (خطيب بغدادى)، احمد، *تاريخ بغداد او مدينة السلام*، مدينة المكتبة السلفية، بي تا.
- بلاغى، محمدجواد، *آلاء الرحمن في تفسير القرآن*، قم، مكتبة الوجدان، بي تا.
- بياضى، زين الدين عاملى، *الصراط المستقيم الى مستحقى التقديم*، تصحيح محمدباقر بهبودى، مكتبة مرتضوية.
- جار الله، موسى، *الوشية في نقد عقائد الشيعة*، مطبعة الكيلانى، بي جا، بي تا.
- جلى، احمد محمد احمد، *دراسة عن الفرق في تاريخ المسلمين*، رياض، مركز الملك فيصل للبحوث و الدراسات الاسلامية، ط الثانية، ١٤٠٨ ق.
- حاج سيد جوادى، سيد كمال، *فهرستواره ايرادات و شبهات عليه شيعيان در هند و پاكستان*، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامى، ١٣٧٥ ش.

- حلى (علامه حلى)، حسن بن يوسف، *المسائل المهنية*، قم، مؤسسة النشر الاسلامى، ١٤١٠ ق.
- خطيب محب الدين، *الخطوط العريضة*، رياض، دار طيبة، بى تا.
- خوانسارى، محمدباقر، *روضات الجنات*، قم، بى تا.
- دروّزه، محمدعزت، *تاريخ قرآن*، ترجمه محمدعلى فشاركى، مركز نشر انقلاب، ١٤٠١ ق.
- دهلوى، شاه عبد العزيز، *تحفة اثني عشرية*، تهذيب سيد محمود شكرى آلوسى، تحقيق: محب الدين خطيب، قاهره، المكتبة السلفية، بى تا.
- سالوس، احمد، *مع الشيعة الاثني عشرية فى الاصول و الفروع*، قطر، دار الثقافة، ١٤١٧ ق.
- سليم بن قيس، *اسرار آل محمد* (كتاب سليم بن قيس)، تحقيق محمد باقر انصارى، قم، ١٤١٥ ق.
- سيارى، احمد بن محمد، *كتاب القراءات*، مخطوط، كتابخانه آية الله مرعشى، رقم ١٤٥٥.
- شهرستانى، سيد محمدحسين، *حفظ الكتاب الشريف من شبهة التحريف*، بى جا، ١٣٩٥ ق.
- شوشترى، قاضى نورالله، *مصائب النواصب*، تهران، مكتبة اسلامية، ١٣٩٩ ق.
- صدوق، ابو جعفر محد، *رسالة فى الاعتقادات*، ايران، ١٤١٣ ق.
- طبرسى، فضل بن حسن، *مجمع البيان لعلوم القرآن*، تحقيق محلاتى و طباطبائى، دار المعرفة، ١٤٠٦ ق.
- طوسى، ابو جعفر محمد، *التبيين فى تفسير القرآن*، بيروت، دار احياء التراث العربى، ١٤٠٢ ق.
- همو، الفهرست، بيروت، بى تا، ١٤٠٣ ق.
- طهرانى، آغابزرگ، *النريعة الى تصانيف الشيعة*، دانشگاه تهران، ١٣٤٢ ق.
- عبد الوهاب، محمد، *رسالة فى الرد على الرافضة*، تحقيق دكتور نزار بن سعد الرشيد، مكة، مركز البحث العلمى و احياء التراث الاسلامى، ١٤٠٠ ق.
- علم الهدى (سيد مرتضى)، على بن حسين، *النخيرة فى علم الكلام*، تحقيق سيد احمد حسينى، مؤسسة النشر الاسلامى، ١٤١١ ق.
- قرطبى، محمد، *الجامع لاحكام القرآن*، قاهره، دار الكتب العربى، ١٣٧٨ ق.
- قمى، على بن ابراهيم، *تفسير القمى*، تصحيح سيد طيب موسوى، قم، ١٤٠٤ ق.
- قفارى، ناصر، *اصول مذهب الشيعة و اهل السنة*، رياض، ١٤١٨ ق.
- كسروى، احمد، *در پيرامون اسلام*، كتابفروشى پايدار، ١٣٣٤ ش.
- كيخسرو، اسفنديار، *دبستان مذاهب*، به اهتمام رضازاد، ملك، كتابخانه طهورى، تهران، ١٣٦٢ ش.
- گلدزبير، ايگناز، *مذاهب التفسير الاسلامى*، مصر، مكتبة الخانجى، ١٣٧٤ ق.
- لاهيلى، محمدباقر، *تذكرة الائمة*، نشر مولانا، بى جا، بى تا.
- مال الله، محمد، *الشيعة و تحريف القرآن*، مكتبة ابن تيمية، بى جا، ١٤٠٩ ق.
- محمدى، فتح الله، *سلامة القرآن عن التحريف*، تهران، پیام آزادى، ١٤١٢ ق.

مدرس، محمدعلی، *ریحانة الادب*، تهران، نشر خیام، ۱۳۶۹ ش.
مشکور، محمدجواد، *تاریخ شیعه وفرقه های اسلامی تا قرن چهارم*، چ ششم، تهران، انتشارات
اشراق، ۱۳۶۸ ش.
مفید، *المسائل السروية*، تحقیق صائب عبد الحمید، المؤتمر العالمی لأفیه الشیخ المفید، قم، ۱۴۱۳ ق.
مقدسی، ابوشامه، *المرشد الوجیز الی علوم تتعلق بالکتاب العزیز*، دار الکتب العلمیة، بی جا، بی تا.
نجاشی، احمد، *رجال النجاشی*، قم، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۴۱۸ ق.
نوری، میرزا حسین، *فصل الخطاب*، ط سنگی، بی تا، بی جا.
همو، *الفیض القدسی فی ترجمه العلامة المجلسی* (مطبوع در بحار الانوار، طهران، المكتبة الاسلامیة،
ج ۱۰۵).

Journal Asiaticque, Tome XIII May 1842.

Journal Asiaticque, Tome XIII December 1843.

The Moslem world, III, Joly, 1913.

Islamic philaophy and the classical Tradihon, cassir, 1972.